

A doua jumătate a secolului XIX a marcat începutul unor preocupări intense pe linia cercetării, restaurării și punerii în valoare a unora din cele mai caracteristice monumente din istoria patriei noastre. În afara monumentelor clasice, preocupările s-au îndreptat cu deosebire spre cele ale epocii feudale. În acest context se încadrează și lucrările de restaurare de la complexul Curtea de Argeș.

Pentru a veni în ajutorul specialiștilor publicăm mai jos un raport, al cărui autor nu ne este cunoscut deocamdată, alcătuit în urma unor constatări la fața locului, în legătură cu modul cum au fost făcute restaurările la acest complex de către Lecomte du Noüy. Documentele se află la Arhivele Statului — Filiala Municipiului București, fondul Ateneul Român, dosarul I, anul 1888, p.1—19:

Foarte de mult lumea se gîndea la restaurare.

Sub Dl. Boerescu i'a încredințat restaurarea în 1873 lui Moutureanu. A executat rău lucrările, s'a cheltuit o sumă colosală cu schela, s'a numit o comisie din Odobescu, Berindei, Orescu etc. care a redijat un raport detaliat de restaurare (raportul lipsește) s'a consultat apoi Violet le Duc pe de Baudot a redijat un raport care e la dosar.

Raportul foarte detaliat, arată ceea ce defăcut în timp de doi ani și cu 250 000 lei.

Dînșii au recomandat pe Lecomte care era inspector în serviciul monumentelor istorice.

Raportul D-lui V. le Duc a fost pus la dosar și nu s'a mai ținut nimeni de dînsul.

Astăzi a ieșit cu totul altceva.

Dl. Lecomte a început lucrările la 26 aprilie 1875. A refăcut schela, a refăcut în parte turnul pantocratorului; a făcut lucrări de terasamente.

În 1876 a refăcut turnurile mici; a refăcut câteva rozace pe care erau păsărelele, s'a făcut terasamente, s'a înlocuit pietrele stricate pe fețele clădirii.

În 1877 s'a început învelitoarele, s'a înlocuit pietrele stricate pe fețele bisericii, s'a făcut rozacile stricate, terasamente.

În 1878 s'a făcut plăcile de marmură între ferestre, canaluri la turnuri și la corpul bisericii, reîncălzirea sculpturilor, învelitori la turnuri, terasamente și darămări.

În 1879. Refacerea cantharului, învelire balustrada de piatră. Auritul exterior, darămări, terasamente.

În 1880. Geamuri colorate, auritul exterior, sculpturi reîncălzire, darămări în 1881 și 3 luni din 82. Refacerea soclului temeliei interioare, pavagiu, împrejurul bisericii; copierea picturilor vechi.

În 1882—83. Copierea picturilor, tencuiala cu ipsos.

În 1883—84. Ușa de bronz, picturi interioare, terasamente darămări, fondația pardoselei.

În 1884—85. Corpurile de gardă, soclul grilajului, terasamente, darămări grilajul de fer, îndreptarea curței. În 1885—86 Iconostas, prestol, picturi, corpuri de gardă, curtea bisericii, terasamente.

În 1885—87. Policandre, candele, străni tronuri, pardosele mozaici, sfințirea.

S'a acordat treptat sume fără a se ști pe ce, pînă cînd a zis că s'a terminat și fără a se observa dacă lucrările sunt conform cu ceea ce fixase Violet le Duc.

S'a acordat în:

1875	75 000	lei
76	84 540	"
77	97 028,20	"
78	100 000	"
79	149 098	"
80	146 437,34	"
81 și 3 luni 82	68 912,66	"
82—83	100 000	"
83—84	180 000	"
84—85	302 500	"
85—86	80 000	"
86—87	179 614,35	"
micul mobilier în 1886—87.	31 000	"
după sfințire s-a mai acordat:	3 000	"
TOTAL	1 624 800	lei

S'a dat jos clopotnița care era foarte solidă, zidurile din prejur, paraclisul care fusese instalat în vechiul refector; bucătăriile cu turn în formă de pîlnie ca la Nemț. S'a transformat forma învelitorilor prin adăogarea canalurilor la streșină. S'a adăogat ornamente deforme pe învelitori, s'a adăogat canaluri la bazile turnurilor și la învelitorile generale.

S'a adăogat flori la turnurile mici; s'a schimbat învelitoarea d'asupra bolței altarului. S'a pus ciubuce împrejurul unor rosete pentru a fi la fel cu celelalte, s'a schimbat trei ferestre care erau numai cu ciubuce pentru a le face cu sculpturi ca și pe celelalte. (Despre acesta Dl. Exarhu știe, deoarece a venit la Argeș, și le-a văzut pe cînd se înlocuiau). S'a ridicat Cantharul sub cuvînt de ai da un aspect important, s'au pus geamuri colorate care n'au existat la noi. S'a tencuit interiorul cu ipsos făcîndu-se văpșeaua cu ulei pe cînd trebuiau a se face frescă. S'a luat de pe pereți picturile vechi de mare valoare și care trebuiau să rămîie, le-a încadrat și parte s'au dus la muzeu er parte s'au stricat pentru a se face decorația de azi. S'a făcut pardoseală de mozaic în locul celei de marmură după cum se auzia la noi. S'a mutat monumente din locurile lor. S'a scos din biserică unele morminte, s'a schimbat locurile ctitorilor punîndu-i în alte părți. S'a făcut mobilier, tîmpla, străni, policandre, tronuri de tînchele, cu prețuri exorbitante în stilul poreclit al bunurilor. Acesta n'a existat, e o falșificare a artei. Acestea toate s'au făcut în străinătate, cînd se putea face în țeră. (Ropală a fost admirat la o expoziție pentru obiectele sale). S'a făcut evanghelia și vasele prețioase de alamă aurite! de nu le poate ține un om în mînă atît sînt de grele și aceasta la o lucrare unde s'a dat 1.700 lei.

S'a făcut în străinătate un grilaj de fer împrejurul curței.

Se făcuse un amvon de pînză pentru sfințire care a costat sume mari și la așezarea în biserică văzînd că este caraghios l'a înlăturat.

Portretele regelui și a reginei la sfințire au fost acoperite cu pînză neagră atît erau de oribile.

Picturile și toată decorațiunea interioară e o farsă jucată de Dl. Lecomte care e o „medierea instalațiune eclesiastică cu un caracter cam ambigien, cam curcit“ și aceasta pentru că s'a lăsat singur să facă fără a se mai consulta persoane „care ar fi putut să dea idei complete întru ceea ce privește arheologia eclesiastică a bisericii răsăritene“ (articolul lui Odobescu din „Epoca“, 19 septembrie 1886).

Exteriorul fusese cu de a mînă studiat de perscanele din țară, la 1874 Dl. Maiorescu a întocmit o comisiune să se ocupe serios cu Argeșul. Raportul acelei comisiuni care este un studiu complet atît istoric cît și arhitectonic asupra bisericii de la Argeș, a fost compus și redactat de subscrisul cu ajutorul pentru părțile tehnice ale răposatului meu amic arhitectul D. Berindei. Raportul acela a stabilit toate bazele restaurării.

Drept concludiune a lui osebîndu-mă de colegii mei din comisiune am propus ca să ne adresăm către Violet le Duc pentru ca el să ne recomande un executor capabil și pe deplin devotat unei asemenea sarcine (Odobescu, „Epoca“).

Dl. De Rosny președintele societății etnografice din Paris viind la Curtea de Argeș în anul 1882 a fost scandalizat de modul cum se făcea această restaurare. Cu deosebire a fost indignat cînd au văzut că se ridicau vechile picturi de pe pereți.

Prin toate contractele.....Dl. Lecomte era obligat a preda un studiu asupra monumentelor noastre. Poate că Dsa se considera diplomat prin darea cîtorva rînduri falșe asupra monumentelor cu care a colaborat la Cartea ce s-a publicat la sfințirea bisericii.

Desenurile și toate elementele restaurărilor sînt în păstrarea Dlui Lecomte să le predea ministerului pentru a fi consultate de persoanele care se interesează de aceste monumente căci de 15 ani de cînd se află la noi ne a arătat deajuns cum se interesează de aceste lucrări.

Nu numai că s'a acordat bani la discreție pentru această lucrare, dar sistematic la 3, 4 ani Dl. Lecomte venea cu cîte o sumă importantă pe care o mai cerea ca difiicit, cheltuia mai mult decît i se acorda chiar.

Astfel în anul 1881 i s'a acordat 73 000 lei. După sfințirea bisericii prezentând compturile a mai cerut 78 000 lei cu toată condiția care se pusese în contract la cererea ce o făcuse ca primul deficit de a nu i se mai acorda asemenea credite în neregulă.

Cînd i s'a reînnoit contractul în martie 1885 i s'a pus condiția a termina în vara aceluiași an lucrarea și în urma estimățiunii — ce a făcut i s'a mai acordat 110 000 lei. Lucrările n'au fost terminate decît în 1886 și atunci pe lîngă suma de mai sus, a mai cerut 78 000, așa că lucrările care le estimase cu 110 100 lei a suit la 188 100 lei.

Sfințirea era fixată pentru 15 august 1886. Mobilierul era gata la Viena. Dl. Lecomte însă ședea la Etretat și nu voia a da ordin să le expedieze crezînd că va putea încurca lucrurile să prelungească pentru anul viitor sfințirea bisericei. Ministerul însă prin insistențele mele fixează chiar data sfințirii de 8 septembrie încît nu se mai putea amîna. Tot a prelungit însă lucrul crezînd că intrînd în toamnă nu se va mai face sfințirea.

N'a fost chip căci la 12 octombrie tot ce s'a făcut. Dl. Lecomte ședea la Etretat pentru a-și face casa de 1 februarie și nu s'a întors la Argeș decît la 8 septembrie. Mobilierul s'a lucrat la Paris de Șterian și cel de la Viena s'a făcut fără să-l vadă.

Are un sistem foarte comod de ași clădi locuințe ori unde are vreo lucrare căci mai întîi se instalează pentru 3 sau 4 ani fără a lucra, se mai întîmplă să nu lucreze deloc ca la Tîrgoviște și Craiova.

Acest personaj ilustru are deja locuințe la Craiova, Argeș, Tîrgoviște, București și Iași.

A adăogit lanțuri la turnuri pe cînd crucile nu aveau lanțuri.

Dnu Lecomte

— După terminarea a 4 clase primare în Franța a intrat la un arhitect pentru a învăța meseria după cum mulți fac. Aceasta pînă la etatea de 20 ani.

— După 20 pînă la 22 ani a fost picher la canalizarea stradelor și bulevardelor care se deschidea la Paris.

— De la 22—24 ani a fost la Monaco pentru a executa grajdurile prințului de Monaco. Planurile acestor grajduri fuseseră făcute de un inginer de la Paris și D. Lecomte avea însărcinarea numai cu supravegherea executării.

— De la 24—26 ani a fost la Ierusalim pe muntele Olivelor pentru a executa chiliile și o galerie cu arcuri ca la mănăstiri (Cloitre) pe care voia a le face Prințesa de la Tourne d' Auvergne. Planurile fuseseră făcute de un arhitect la Paris și D. Lecomte a avut a supraveghea executarea lucrării. (două fotografii care arată curtea și galeria).

— De la etatea de 27 pînă la 28 ani a stat la Paris pe la diferite lucrări și în anul următor la 29 ani pleca în Siria cu Clairmon Ganneau.

Dl. Ganneau savant, membru al institutului fusese însărcinat de engleji cu o misiune în Siria pentru cercetări de epigrafie ebraică. În misiunea sa Dl. Ganneau avea trebuință de un tînr pentru a-i ține companie în acele locuri sălbătice și în același timp pentru a-i estampa și fotografia inscripțiile. Dl. Lecomte se oferă a se duce avînd pentru aceasta 100 lei pe lună și cheltuielile de drum și întreținere.

— Întorcîndu-se la Paris de la 30—33 ani intra în lucrările lui Violet le Duc, fiind subinspector de lucrări la Chapelle de Vincennes, unde se afla încă cînd a fost trimis aici în țară pentru Curtea de Argeș. La Paris avea ca subinspector de lucrări 250 lei pe lună.

Consultîndu-se d.d. Violet le Duc și de Baudor în privința restaurării Argeșului, ei și-au dat raportul lor foarte detaliat de chipul cum să se restaureze biserica dînd detalii tehnice foarte minuțioase încît sarcina persoanei care trebuia să execute lucrarea era ușoară. Și fiind că pe acea vreme la 1875 nu era nici un arhitect în țară, afară de Dl. Orăscu și Capuțineanu, s-a crezut de cuviință a se cere un tînr de la Paris pentru aceasta.

Atunci d. Violet le Duc a trimis pe d. Lecomte care mai fusese prin țări străine (la Ierusalim și în Siria cu Ganneau) căci nici unul din adevărații elevi a-i lui Violet le Duc nu voia a veni nevoind a părăsi Franța, monumentele și situația pe care o aveau acolo.

Dl. Lecomte pentru a intra în bunele grații ale lui Violet le Duc primi să vie cu atît mai mult că era de curînd în lucrările de restaurare și pentru că venirea aici îi procura ceva mijloace materiale.

— Fusese prin urmare trimis la Curtea de Argeș a executa în doi ani cu 17 000 lei lucrările indicate în raportul lui Violet le Duc și de Baudot.

— Pentru că se deplasa într-o țară străină și pentru că-și pierdea ocaziunea de a face ceva în Franța se plăti D-lui Lecomte pe lîngă leafa de 600 lei pe lună încă 12 000 lei ca beneficiu la finele celor doi ani de lucru la Argeș. Această sumă îi putea servi ca înlesnire pînă se va întoarce în Franța și pînă va găsi de lucru.

— Astfel Dl. Lecomte a fost trimis cum se putea trimite ori care altul ca să execute lucrările arătate și nu venea ca o ilustrațiune după cum le-a plăcut mai

tîrziu prietenilor săi a spune, ci ca un inspector de lucrări și aceasta pentru că în țară nu erau de loc arhitecți nici pentru lucrările cele mai simple. Ca probă să se citească raportul Violet le Duc și se va vedea că dînsii studiaseră bine lucrarea și dăduseră indicări și detalii precise de tot ce trebuie să se facă.

— Viind în țară d. Lecomte aruncă la o parte raportul șefilor săi și începu a mistifica lumea noastră făcîndu-le cu totul altceva, denaturînd clădirea prin înoirile ce le făcea și împingînd țara la cheltuieli exagerate. Acestea le putea face deoarece persoanele care-și vîrau nasul și se ocupau de aceste treburi n-aveau nici o idee de ce va să zică o restaurare și dacă d. Lecomte face sau nu lucrări permise. Se mărgineau numai a libera bani cînd d. Lecomte cerea.

— Această nemărginită încredere o căpătase prin relațiunile pe care și le crease în țară căci nu pierdea ocazia pentru a le cultiva. În această privință e foarte abil și acesta e tot meritul său.

Mai întîi făcu cunoștința D-lui Maiorescu căci D-sa era ministru cînd d. Lecomte fusese trimis în țară. Dl. Maiorescu făcu mare caz din faptul că d. Lecomte a venit în țară sub dînsul și văzînd că d. Lecomte începe a prinde rădăcini și relațiuni puternice începu a-și face un merit din acesta trimbițînd peste tot că d-sa a găsit pe acest om — luceafăr care ne-a restaurat Argeșul. A mers pînă a spune că contractul Dlui Lecomte e garantat de rege.

După Dl. Maiorescu face cunoștința lui Brătianu prin d. Racoviță profesor din Pitești. Se duc la Golești și de acolo la Florica și de acum toți ceilalți gravitau în jurul său văzînd că e primit și invitat la Brătianu.

Numai decît d. Lecomte merse și mai departe.

În 1878 armata era concentrată după rezebel la Argeș. Regele veni să o inspecteze și cu această ocaziune, vizitînd biserica făcu cunoștința Dlui Lecomte.

Regele numai decît îl invită la Sinaia pentru a-l consulta în privința palatului de acolo.

Dl. Lecomte se duse și șezu cu lunile, timp în care se puse pe relațiuni de apropiere cu Regele și Regina.

Aceste relațiuni care-și aveau de bază decît serviciile pe care D. Lecomte le făcea pentru a da un sfat Regelui în privința palatului de la Sinaia, d. Lecomte știu în urmă a le mări prin prietenia sa cu Banet și cu Stöhn sculptorul regelui, ei către lume răspîndea șgomotul că este susținut de Regina și că Regele chiar îl apără personal? Neaparat că acesta intimida pe multă lume.

Căpătînd prietenia tuturor persoanelor din țară încă de la 1878 d. Lecomte era tare și se neliniște puțin de șgomotele pe care le făceau cîteva persoane care vedeau că se denaturează clădirile și se risipesc banii.

Avantajul său mai era că nimeni nu pricepea ce va să zică a restaura o clădire și ca să placă mai mult gustului general care nu cerea decît ca să facă Argeșul mai frumos decît era, D. Lecomte nu putu sau nu știu să reziste acestor cerințe nefiind el însuși pătuns de cultul și de respectul lucrărilor vechi și se puse pe înnoiri.

Dacă cineva îndrăznea să arate că, calea apucată e greșită, că restaurările nu se înțeleg în modu-l cum le făcea dl. Lecomte și că sistemul de a transforma și denatura e păgubitor pentru punga statului și o batjocoră pentru artă, persoana care simțea această și avea cutezanța a le spune, avea contra sa pe toată lumea presupusă dășteaptă care nici nu permitea a pune în discuțiune asemenea lucruri.

Astfel Episcopul de Argeș care cel dintîi ridica vocea fu constrîns prin toate mijloacele a tăcea.

La 1878 provoacă numirea unei comisiuni compuse din d. Orescu și Benet care constatară lucruri rele, dar totul fu șufocat.

În 1879 de asemenea o comisie constată aceleași rele, dar în zadar căci influența de care se bucura d. Lecomte erau mai puternice.

În 1880 o nouă comisie veni și prin influența ce de obicei, nu spuse ce voia a spune. Mi-aduc aminte că răposatul Berindei și cu dl. Capuțineanu (să se întrebze acesta) erau indignați de cele ce constatară.

La 1882 d. de Rosny veni la C. de Argeș cu d. V. A. Urechia pe atunci ministru de culte (să se întrebze) și de Rosny a fost indignat de chipul barbar cum a fost batjocorit monumentul nostru.

De acum încolo d. Lecomte se întărise prin relațiunile sale și-i păsa puțin de lume și de ce se vorbea. Sprijinul său și-l căuta în altă parte nu în opinia publică.

Lipsea cu anii de la lucrări șezînd la Etretat la ocean vara, iar iarna lîngă Monaco la Villefranche. Ce-i păsa D-sale cînd de astădată ajunsese de-și făcuse o rentă de 31.000 lei pe an, plus cheltuieli de locuință, deplasare și voiaje și cînd era bun stăpîn de a face ori ce cu banii ce i se da.

Dintr-un simplu desenator ajuns în țară la noi, grație nepriceperii persoanelor noastre politice care își vîră nasul în toate, d. Lecomte ajuns a trece de un mare maestru cu toate că prin faptele sale de a mîzgăli lucrările se probează că e un nepriceput și neonest speculator.

Partizanii săi spun că e o reputațiune europeană (chiar astăzi d. Georges Balș îmi spunea că vorbind cu d. Carp în această privință, d. Carp spunea că d. Lecomte e o reputațiune europeană, că nu sînt decît trei persoane ca d. Lecomte în Europa, și că arhitecților români d-sa nu le dă nici bucătăria să o facă). Iată prin ce protecții și cu ce apărători sau mai bine prin ce judecători a ajuns d. Lecomte a-și fonda reputația sa.